

חילוק גדול יש בין סיסרא שנחריב והמן ובין נבוכדנצר — שעל ידיהם בסופו של דברי נתקדש שם שמים בעולם, שהרי נחלו מפלה, נמצא ששימשו ככלים לדבר חשוב. לא כן נבוכדנצר שהחריב את בית המקדש ואין לך חילול השם גדול מזה (עפ"י קדושת לוי — כללות הנסים; ובשם הגר"י קמינצקי ז"ל).

דף צז

'בית הוועד יהיה לזנות' — יש מפרשים: שיהיו מקומות גלויים ומרכזיים להיועד שם לזנות. ויש מפרשים (וכ"ה ברש"י): בית הוועד של תלמידי חכמים יהיה לזנות (רמ"ה). ע' בספר בן יהוידע שפרש כל הסימנים המוזכרים כאן, לטובה. וכדרך הצדיקים שהיו דורשים פרשיות התוכחות והמוסרים שבמקרא על צד הטוב — כדי להפוך את הקללה לברכה.

'והגבלן יאשם' — המקום נזכר בספר יהושע (יג,ה) והארץ הגבלי. ובתהלים (פג,ה) גבל ועמון ועמלק. ותרגום 'הר שעיר' — טורא דגבלא (מהרש"א). יש שמזהים אותו עם הגולן (ע' בהגהות ריעב"ץ). יש מפרשים שה'גבלן' הוא כינוי לחכם הגובל ועושה סייגים לתורה (עפ"י בן יהוידע. ע' במה שכתב להלן קג:).

'ופני הדור כפני הכלב' — בשם הגר"י סלנטר: ככלב הזה שמקדים את אדוניו ורץ לפניו ונראה לכאורה שבעליו הולך בעקבותיו אבל לאמיתו של דבר הכלב הוא המונהג ולא המנהיג, כי בכל עת שבעליו משנה כיוונו, מיד מסתובב הכלב אף הוא ומתקדם לפני אדוניו בכיוון החדש; כן בדור משיח ירוצו פני הדור בדרך זו לפני המון, ככלב לפני אדון. ועוד פרשו: כטבעו של הכלב שאם יסקוהו באבן הוא מתנפל על האבן לנשכה, כן בעקבות משיח הדעה תהא נעדרת ויהיו יוצאים ונלחמים כנגד ה'אבן' וה'מקל' שכנגדם, כלומר כנגד האויב-השליח הקם ממולבו, ואין יודעים שהרבה שלוחים למקום ואין חסרים 'מקלות' בשמים לעשות את שליחותם (מובא בקובץ מאמרים לג"ר אלחנן וסרמן עמ' קטו).

'ואין תוכחה' — יבטלו מוכיחים ומטיפי מוסר בעם, כפי שהיה נהוג מקדמת דנא בישראל (עפ"י קובץ מאמרים שם עמ' קטז)

'ותהי האמת נעדרת' — אמרי דבי רב: מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה. מאי וסר מרע משתולל? אמרי דבי ר' שילא: כל מי שסר מרע — משתולל על הבריות' — כי אין לפרש 'נעדרת' כפשוטו, מדכתיב ותהי האמת נעדרת משמע שיש לה הויה וקיום, והרי ההויה הפך ההעדר, לכך דרשו 'נעדרת' לשון עדרים (עפ"י קול אליהו). ועוד, הלא אמרו (בפרק 'כל כתבי') שאפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה [בדברי תורה. ו'אמת' נופל על ד"ת], ועל כן דרשוהו מלשון 'עדר'.

ונראה פירושו שאנשי האמת הולכים ונחבאים מפני הדור הרע (מהרש"א. וע"ע יד דוד). עוד יש לפרש שנעשית 'עדרים עדרים' — כלומר, דרכים וקבוצות שונות שכל אחת טוענת שהאמת אתה, ומתוך כך הולכת לה האמת, שאין אתה יכול לזהותה.

'דורנו הוא בודאי דור עקבתא דמשיחא, אשר עליו אמרו רז"ל: 'והאמת תהא נעדרת'. דורנו הוא דור חיצוני, הדבק בחיצוניות בלי תוכן פנימי; דור שכל טובותיו — שלא לשמה; דור שכל עולמו — תיאטרון, וכל מעשיו — משחקים; דור שכל מחשבותיו — דמיון, והשגת המציאות האמיתית נעדרת ממנו. בדור אשר כזה, כל העולם כולו — בית חולי-נפש אשר בדמיונות ידבקן ויחשבו. ומי המה הרופאים בבית החולים הנורא הזה? — החולים בעצמם! הן, שכלם מטושטש, ודעתם מבולבלת, והסביבה מלאה שגעון; האם לחולי-נפש יאמרו 'צאו ורפאו את עצמכם'? מה נורא המצב! אין לנו אלא לדרוש ולתור אחרי נקודת האמת — ניצוץ הרצון הפנימי שישנו בלבו של כל אחד מישראל, ונמצאנו בעזרת ה' אם נתחזק בכל כחנו (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 116).

'עד שתכלה פרוטה מן הכיס' — זו לשון הרש"ש: 'עפרש"י. והנה הודות לא-ל בדורותינו נמצאים עשירים מופלגים בעמינו וגם יתר העם הפרוטה מצויה בידם — הכי ניתן נואש ח"ו להגאולה? ויש לפרש הכוונה להפך, דחויגן דבימיהם היתה הפרוטה נחשבה לממון... ואמר כאן דאז לא תהיה נחשבת למאומה ולא תראה עוד עד דאפילו בכיס, רצונו לומר של צדקה [דנקרא כיס סתם בכתובות פ"ו מ"ה] דשם מצויים המטבעות הקטנות ביותר מנדבת דלת העם, גם שם לא תמצא, כי תהיה הרוחה ואף הפחותה שבנדבות לא תהיה בפרוטה'.

קשה ממה שאמרו להלן צח. 'שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וכפרש"י. וכן ממה שאמרו בסוטה (מט) דור שכן דוד בא היוקר יאמיר.

'שני אלפים תוהו' — 'דהארץ היתה תהו ובהו' בגימטריא (עם מנין האותיות והכולל) אלפים שנה בלי תורה (בעל הטור בראשית א,ב).

עוד בבאור שני אלפים תוהו — ע' בחדושי הנצי"ב בע"ז ט ובפרושו הרחב דבר פרשת נח יא,א.

'שני אלפים תורה ושני אלפים משיח' — המהרש"א פרש (דלא כרש"י) 'שני אלפים תורה' כפשוטו, שעד לאחר פטירת רבנו הקדוש, עדין לא נתדלדלו הישיבות, אבל אחרי כן גברה הגלות ורבו הצרות, רבתה שכחת התורה ונתמעטה הלכה לה. וכן מטו בשם הגר"א. וכן כתב ריעב"ץ, שלאחר אלפים של תורה לא מצינו ישיבות גדולות בארץ ישראל ונשלם דור תנאים שהיו שונים כמשה מפי הגבורה ונתחדש דור אמוראים שנעשית תורה כשתי תורות.

— '... כי כל הנפשות שיצאו עד אברהם אבינו עליו השלום, נוטעו בזרעו אחר כך... והיינו כי שני אלפים הוא סבוב שלם בבריאה, כמו שאמרו 'בשנים נברא העולם...', וכמו שכתבתי במקום אחר על מאמר רז"ל דתורה קדמה שני אלפים שנה לעולם. ולכך אמרו ז"ל 'שני אלפים תוהו שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח' — שבכל חלק היו כל הנפשות הראויות לצאת, דתוהו עד אברהם אבינו ע"ה, ודתורה — בזרעו, עד משיח שיכלו כל הנשמות שבגוף, כמו שאמרו ביבמות (סב.) ויהיה פעם שלישית בתכלית השלימות בדורו של משיח המתחיל בשני אלפים השלישים... (מתוך צדקת הצדיק קט). ע"ע בספר מחשבות חרוץ לר"צ הכהן טו, עמ' 111. ובספר 'תבל בצדק' מאת אדוני אבי מו"ר ז"ל, שער ראשון.

(ע"ב) 'מלחמות תנינים' — לפי ענינו נראה לפרש על מלחמות האומות זו בזו קודם מלחמת גוג ומגוג וביאת המשיח (מהרש"א).

'הא דמסתכלי באיספקלריא המאירה' — מדובר לאחר פטירתם, אבל בחייהם לא זכה להסתכל באספקלריה המאירה אלא משה רבינו ע"ה (עפ"י שפת אמת סוכה מה: ועוד).

*

ז'ראוי לקבוע הדיבור במדת האמת המתוקנה ובמדת השקר המקולקלה, כי חז"ל החמירו בזה מאד וקלקלה מצוי מאד והפסדיה עצומים. והנה שינוי הדיבור מאמתת המדובר בשם שקר יקרא, וגנות השקר אינו בשביל המרמה שבו שמשמש לגורם של אונאה בסיפור דברים של מה בכך, בשם את רעהו, אלא אף השינוי שאינו משמש לגורם של אונאה בסיפור דברים של מה בכך, בשם שקר יכונה ובכלל עון השקר הוא, וכמו שאמרו ב"מ כ"ג ב' בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במיליהו במסכתא כו', הנה הותר הדבר רק משום שכאן הגדת האמת יש בו מן הגנות ונבחר כאן השינוי והנליזה מן האמת, אבל בדברים אחרים כיוצא בהן אף שהן דברים של מה בכך ואינו גורם בשקרו שום הטעה לחברו בכלל שקר הוא.

וכבר הפליגו חכמים בדבר בפרק חלק צ"ז א', אמר ליה ההוא מרבנן... שכיבו לי' תרתין בנין כו', הרי שינוי קל עונשו מיתה ר"ל.

ואמרו שם צ"ב א' כל המחליף בדיבורו כאילו עובד עכו"מ... ומבואר דדברי יעקב אבינו ע"ה לולא שהותרו על פי רוח הקדש ששרתה על רבקה, היה בדבר חטא שהחמירו בו כאילו עובד עכו"מ.

ואמרו שם ק"ב ב' צא ממחיצתי שכן כתיב דובר שקרים ל"י לנגד עיני.

ואמרו חגיגה י"ד ב' כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים וגו'.

והא דמצינו בגמ' ששינוי בדיבורם כמו שאמר עולא ב"ק י"א לא מני', הוא בכלל הני תלת מילי שהיו חוששים שאינו לפי מדת הד"א להתריס נגד חכם פלוני...

ואם שנאוי הוא השקר הקל שאינו פוגע בחברו בשקרו, משנה תועבה היא המרמה שחץ שחוט לשונם דבר מרמה שכונן כזביו כדי להוליך את רעהו שולל, וקראו חז"ל לחלי הזאת גנבת דעת, ואמרו בגמ' חולין צ"ד א' אסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעתו של עובד כו"מ והאריכו שם בגמ' בפרטים הרבה. וכ' הרמב"ן בפי' התורה בראשית ל"ד י"ג דאנשי שכם היו נדונים למיתה מן הדין שלא היו שומרים ז' מצוות ולא קבעו דינים והרי תפשו את דינה ועינו אותה, ומכל מקום לא הסכים יעקב אבינו עמהם מפני ששימשו בגנבת דעת אחרי שלב אנשי שכם היה בטוח באמונתם ובישרת לבם שלא יעשו עמהם רע.

ומה עצמו פשעי נוכל שברב שקידתו לחקות את התלמיד חכם בלבושו ובדיבורו ובתנועותיו עד שרכש לבות בני עירו לבטוח בו ולהאמינו, ובבטחון זה עושה סחורה להפיח כזבים לתועלתו, ולהרבות הוות למלא כיסו, ובחלקות יכסה ערמו, משים עצמו כתמים לא ידע מרמה, וכאילו כל דרכיו מישרים, הולך תמים ודובר צדק.

אם מגונות הן מדות משחתות לשעתן, מה רבו משחתותם כשהן מתמידות, ההתמדה משרטטת בצורת הנפש שרטוט יציב וקיים, ומראה הפרצוף ותבניתו משאיר אחריו התמדת המעשים הטובים והרעים של בעליה. בן אדם שדיבר שקר לשעתו צורתו אדם ויש בו חטא, אך המתמיד בשקריו צורתו שקרן ואישיותו נעדרת, ואיך יקח מוסר שיסודו אמת וחותרו אמת, אך גם במוסרו יתעתע בתעותי מרמה חלי אנוש ולא יחוש.

(מתוך חזון איש, פרקי אמונה ובטחון ועוד — ד"ג)

עוד על מדת האמת בחינוך בנים ותלמידים, ע' במלוקט ביוסף דעת סוכה מו.

דף צח

'אי בטלי יהירי בטלי אמגושי דכתיב ואצרף פבר סיגיד ואסירה כל בדיליך' — שכל זמן שיש באומות חכמת יוונית ומינוח, על ידי כך נמצאים בישראל 'סיגים' — הם היהירים [מלשון 'סגי' רב, כפרש"י], אבל התורה להפך, שהיא נמשלה למים המניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, ואינה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו (ע' תענית ז. סוטה כא:). ולכן אם יבטלו היהירים תיבטל כל המינוח. וזה שאמר ואסירה כל בדיליך — מלשון הבדלה שמבדילים אותך מהש"י (עפ"י פרי צדיק דברים יד).

'לא זכו — עני ורוכב על חמור... בדור שכולו זכאי או כולו חייב' — 'פירוש, שאם כולו זכאי, הוסר השאור המעכב ויתחבר הראוי לנו מהגמול הטוב לזכרון ברית האבות המליץ לנו בכל הדורות, ותשלמנה הסבות המחייבות ישועה.

ואם כולו חייב — יתחייבו בהכרח הענשים הגדולים והמרים שיקשה סבלם בשיעור שאי אפשר עם תכיפתם מבלי שיהיה לב האבן נמוח וברזל העור' (?) מתפוצץ, עד שיהיה כובד הצרות בודאי סיבה להסכימם כולם בחזרה אל התשובה הגמורה שהיא החזקה שבמונעים. ואז ישובו ראויים יותר ממה שהצדיקים גמורים ראויים לו, כמו שהתבאר בזה במצרים... (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א תיח).

'... פירש מהר"ל (נצח ישראל מ) שגדר החמור הוא פשיטות, שהוא בריה פשוטה שאין לו דעת וחכמה, וכתב שם: 'ואל תשגיח במה שהחמור חמרי, אין זה קשיא, דסוף סוף הוא חומר פשוט יותר והוא הפך הנחש שיש בו ערמוניות ואין לה הפשיטות.'

ובביאור הענין נראה שגדר ביאת המשיח כעני הרוכב על החמור הוא גדר ביאתו בדור שכולו חייב, כמו שאמר 'לא זכו — עני רוכב על החמור', ועל פי פירושו של המהר"ל ז"ל ביארו לנו חז"ל את הסוד של גדר ביאת המשיח בדור שכולו חייב, כי הלא לכאורה דבר קשה הוא מאד; וכי איזה כח טמון בדור שכולו חייב שמחמתו קרוב הוא יותר לגילוי המשיח מאשר דור שטוב ורע מעורבים בו? אך הענין הוא שכל זמן שיש תערובת טוב ורע, משתמש האדם בטוב שבו לכסות על הרע, ומשלה את עצמו שהוא צדיק. וזהו מה שמכנה המהר"ל 'ערמוניות הנחש'. ועל כן במצב כזה האדם רחוק מתשובה, ורחוק גם מההכנה לגאולה. רק בדור שכולו חייב שהאדם חמרי ומגושם ואין בו גם נדנדוד קל של רוחניות, דוקא במצב זה מעלה אחת יש בו — מעלת הפשיטות, שכבר אי אפשר לו לכסות על הרע שבו בערמוניות ואשליות, כי אין בו כל זכות שיוכל לרמות את עצמו בה שהנהו צדיק — דוקא אז קרוב הוא לתשובה, כי מרגיש הוא שאם לא יגאל ע"י ה' — אבוד הוא לגמרי ח"ו, כאמור 'אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים'. והכרה זו היא ההכנה לביאת המשיח' (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 222).

ענין נוסף — הרע והרשע בעולם אין להם יכולת קיום כשלעצמם, ורק מכח הקדושה שבעולם הם יונקים. ואם יבוא זמן שכבר אפסה הקדושה מן העולם, 'דור שכולו חייב', אזי ממילא הרע ייבטל והיה כלא היה, ובאה גאולה לעולם (עפ"י דעת חכמה ומוסר ח"ב עמ' נה).